

На основі звичаєвого права русичів, значно доповненого звичаєвим правом народів Степу, до початку XII ст. було сформовано кодекс законів «Руська правда». Його було укладено не пізніше 1113 р. і тому пов'язують з ім'ям Володимира Мономаха [7, 48-49]. Головний правовий звід древньоруської спільноти об'єднав норми цивільного, процесуального, кримінального, сімейного, шлюбного, опікунського та інших галузей права. На той час велика частина цього кодексу розроблялася за традиціями звичаєвого права русько-кочівницького племінного союзу, закріпленого кров'ю нащадків.

Отже, нетривале сусідство давніх русичів і кочівників, у першу чергу з половцями, поклато початок багатьом династичним союзам. Окремі руські правителі народжувалися у половецьких станах, всотовували уклад життя і культурні традиції того краю з дитинства. Крім того, молоді подружжя часто грали перше весілля в Степу, а друге – серед князівського нобілітету. Велику роль у стосунках відігравали половецькі жінки, що виховували майбутніх чільників держави. Перетрактації між народами супроводжувалися поєднанням титулів верхівки (половецьких ханів на Русі називали «князями» [6, 115], у зворотніх взаєминах фігурувала приставка «каган»). Зустрічаючи посольства кочівників, їх обдаровували багатим княжим одягом під час заключення мирних договорів [6, 155]. Шанобливими епітетами народи обмінювались й у зверненнях, що підкріплювалось дружніми культурними стосунками, сюзеренством. У дуже тісному союзі половці знаходилися з чернігівськими князями. Це питання може стати темою окремої, наступної розвідки.

Посилання

1. Каменные бабы – скифские статуи? // http://geolines.ru/publications/FORWARD-IN-THE-PAST/FORWARD-IN-THE-PAST_336.html [ел. ресурс]. – Знімок сторінки на 10.02.2014 р.
2. Михайлова Р.Д. Художня культура Галицько-Волинської Русі / Р.Д. Михайлова. – К.: Видавничий дім «Слово», 2007. – 496 с.: іл.
3. Нариси з історії української дипломатії / О.І. Галенко, Є.Є. Камінський, М.В. Кірсенко та ін. / під ред. В.А. Смоля. – К.: Видавничий дім «Альтернативи», 2001. – 736 с.
4. Плетньова С.А. Половцы // [ел. ресурс]. – Знімок сторінки на 19.02.2014 р.
5. Сулейменов Олжас. Аз і я (пер. з рос.) / Олжас Сулейменов. – К.: Вид-во Жупанського, 2009. – 339 с.
6. Толочко П.П. Кочевые народы степей и Киевская Русь / П.П. Толочко. – К.: Абрис, 1999. – 200 с.: ил.
7. Терлюк І. Я. Історія держави і права. Доновітній час : навч. посіб. / І.Я. Терлюк – К.: Атіка, 2006. – 400 с.

Михалюк О.І. Половцы, печенеги и Древняя Русь: вопросы развития культурных взаимоотношений и налаживания дипломатических связей

Исследование посвящено выявлению аспектов культурных взаимоотношений между древними русичами и половцами. Уделено внимание элементам этикета и неписаных правил, по которым происходили двусторонние отношения.

Акцентируется внимание на влиянии этикета половцев на развитие древнерусской культуры, которая стала колыбелью культуры праукраинской.

Ключевые слова: половцы, печенеги, кипчаки, кенгересы, куманы, Древняя Русь, культурные взаимоотношения, этикет.

Mihaluk O.I. The Petchenegs, Polovetz and Ancient Rus': questions of development of cultural mutual relations and adjustment of the diplomatic intercourses

The research is devoted to revealing of aspects of cultural mutual relations between the people of the Ancient Rus' and Polovetz' people. The attention is paid to the elements of etiquette and unwritten rules which the mutual relations were based on. The attention is focused on etiquette influence of the Polovetz-people on the development of the Ancient Rus' culture which became a cradle of ancient Ukrainian culture.

Key words: Polovetz, Petcheneg, Kipchak, Kengeres, Cuman, Ancient Rus', cultural mutual relations, etiquette.

28.02.2014 р.

УДК [904.4:528.9](477-25)«9/12»

С.П. Тараненко

ВИРОБНИЧІ КОМПЛЕКСИ X–XIII СТ. В ПЛАНУВАЛЬНІЙ СТРУКТУРІ ПОДОЛУ КИЄВА

У статті вперше розглядаються всі відомі на сьогодні археологічно зафіксовані виробничі комплекси давньоруського Подолу Києва. Проведений аналіз розміщення майстерень в планувальній структурі району дозволив виділити кілька локальних зон їх концентрації.

Ключові слова: Давня Русь, Поділ Києва, майстерня, планувальна структура

В писемних джерелах та наукових дослідженнях [44, 45; 18; 19] Поділ Києва згадується та позиціонується як ремісничий посад столиці Київської держави. В монографіях та статтях, присвячених археологічному вивченню давньоруського Подолу, в підтвердження цієї тези наводяться приклади археологічного виявлення майстерень кількох спеціалізацій [2; 5; 6; 7; 8; 9; 20; 21; 25; 34; 35; 36; 40; 43; 46], але комплексного вивчення ремісничих об'єктів в контексті їхнього розміщення в міській структурі до цього часу не існувало.

Склоробні майстерні

У різних частинах Подолу у шарі XII–XIII ст. виявлено ознаки виробничої діяльності та значне скупчення виробів зі скла, зважаючи на асортимент яких можна вважати, що це були склоробні майстерні з виготовлення прикрас. На деяких об'єктах конкретних слідів виробництва не виявлено, отже дослідники припустили, що ці споруди мали складське та торговельне призначення.

Місце розкопу, рік	Ознаки виробничого комплексу	Особливості	Дата
1. Вул. Волоська, 16, 1950 р.	Ассортимент виробів	Свинцева болванка (50 кг), свинцевий лист (16 кг)	Кінець XI – поч. XII ст.
2. Вул. Константинівська, 6, 1974 р.	Ассортимент виробів	Склад готової продукції	XII ст.
3. Вул. Набережно-Хрещатицька, 1985 р.	Намистини (85 екз.), відходи виробництва	Обплавлені шматки скла	Друга половина XII – початок XIII ст.
4. Вул. Нижній Вал, 41, 1987 р.	Два горни, шлаки, брилки скляної маси	Товарна скляна маса, що підлягала подальшій переробці	Друга половина XII ст.
5. Вул. Нижній Вал, 43, 1989 р.	Горнова колба, асортимент виробів, брак, тиглі, шлаки	Три об'єкти, можливо працювали синхронно з майстернею на вул. Нижній Вал, 41	Друга половина XII ст.
6. Вул. Оболонська, 1, 1989 р.	Асортимент виробів, брак, тиглі, шлаки	Намистини – 335 екз.	XII–XIII ст.
7. Вул. Межигірська, 43, 1989-1990	Асортимент виробів, брак, тиглі, шлаки, свинець	Тиглі – 412 екз.	XII–XIII ст.
8. Вул. Оболонська, 12, 1993 р.	Асортимент виробів, тиглі	В тиглях залишки скляної маси жовтого та зеленого кольорів	Перша половина XIII ст.
9. Вул. Набережно-Хрещатицька, 21, 2007 р.	Ассортимент виробів, відходи з скла	Намистини зонної форми	XII – початок XIII ст.
10. Вул. Набережно-Хрещатицька, 9, 2008 р.	Ассортимент виробів, відходи з скла	Клад у горщику: намистини – 1183 екз; браслети – 481 екз; смальта, посуд, вставки в персні	XII ст.

Численні знахідки намистин і скляної сировини (при невеликій кількості інших скляних виробів) свідчать про те, що відкриті на території Київського Подолу виробничі комплекси були спеціалізовані на виробництві саме прикрас, серед яких переважало намисто. Виробам була притаманна серійність виробництва, погана якість і недбалість обробки, що є ознаками продукції масового попиту.

Розміщення склоробних майстерень (Рис. 1) показує, що в основному вони концентрувалися у Північно-Західній зоні, яка у різні періоди була периферією району [10; 15], та у найближчих місцях до русла Почайни. Розташування майстерень в Центральній зоні розселення можна пов'язати з безпосередньою близькістю до водних артерій (ручаїв), природа яких ще до кінця не

вивчена [41]. Такий принцип розміщення здається логічним, враховуючи пожежну небезпечність виробництва [40]. Майстерні містилися безпосередньо на території садиб та були частиною житлово-господарських комплексів.

Косторізне виробництво

Проблема локалізації та розміщення виробничих комплексів з обробки кістки на території Подолу Києва розглядалася у монографії М. Сергєєвої «Косторізна справа у стародавньому Києві» [36]. Дослідниця виділила два типи виробництв. Перший – комплекси, які можна пов'язувати з короткочасною, спорадичною працею, зазвичай домашнього характеру, викликаною певними обставинами [11; 36, 16]. Другий – комплекси, які безпосередньо пов'язані з професійним косторізним ремеслом [36, 24].

Місце розкопу, рік	Ознаки виробничого комплексу	Особливості	Дата
1. Вул. Волоська, 16, 1950, 1983, 1987, 1988 рр.	Ассортимент речей з рогу	Епізодична діяльність косторізів на зазначених садибах	XI–XIII ст.
2. На розі вул. Героїв Трипілля та Хорива, 70-ті р. XX ст.	У господарській споруді склад розпиляних кісток	Являлися заготовками для невизначених виробів	XI–XIII ст.

3. Вул. Межигірська, 43, 1989 р.	Чотири заготовки для накладок на однобічні набірні гребінки	Виробництво набірних гребінок пов'язується з майстрами-професіоналами	Кінець XI ст.
4. Вул. Оболонська, 12, 1993 р.	Заготовки для кістяних вістер стріл, їх напівфабрикати	На цій самій садибі також виявлено відходи виробництва: відпиляні епіфізи кісток ніг корови й коня та окремі шматки рогу.	Кінець XII – перша половина XIII ст.
5. Вул. Іллінська, 8, 2005 р.	Фрагменти розпиляного рогу лося, а також одна заготовка з рогу	Заготовка у вигляді шайби з заглибленнями висвердленими по центру з обох боків	Кінець XII – перша половина XIII ст.
6. Вул. Щекавицька, 29, 2006 р.	Браковані заготовки для кістяних пластин; асортимент виробів	Матеріали виробництва напівсферичних гудзиків (180 екз.). Виріб з рогу у вигляді яйця.	Друга половина XII ст.
7. Вул. Набережно-Хрещатицька, 21, 2007 р.	Роги косулі та оленя зі слідами обробки	Ковзан, деталь складного руків'я ножа, втульчасте конічне вістря стріли і гребінець	XII–XIII ст.
8. Вул. Спаська, 35, 2008 р.	Вироби з кістки, фрагменти кісток і рогів зі слідами обробки	Три фрагменти черепів моржів. Гральні реквізити, найбільш характерні для Півночі Європи	Перша половина – середина XII ст.
9. Вул. Ярославська, 58, 2012 р.	Заготовки, напівфабрикати та готові вироби з кістки	Спорука була частиною виробничого комплексу майстра з обробки рогу, та містом скупки та виготовлення сировини-заготовок	Друга половина XII – перша половина XIII ст.

На даному етапі виділити зони розміщення косторізних майстерень досить важко через недостатню джерельну базу. Спираючись на чотири відомі нам на сьогодні майстерні, можна виділити їх локалізацію в Північно-Західній зоні розселення Подолу [31] (**Рис. 1**). Приклади фіксації спорадичної обробки кістки зустрічаються як у Центральній [28; 29], так і Південно-Східній зонах [30], тобто, практично на всій території Подолу.

Це не дивно, оскільки виробничі комплекси з обробки кістки не вимагають особливих умов.

Комплекси з обробки пірофілітового сланцю

Виробничих комплексів з обробки каменю для будівельних цілей на території Подолу не зафіксовано. Досліджено декілька об'єктів, пов'язаних з обробкою пірофілітового сланцю для виготовлення прясець.

Місце розкопу, рік	Ознаки виробничого комплексу	Особливості	Дата
1. Вул. Верхній Вал, 1975 р.	Заготовки, брак, відходи	Більше 30 заготовок прясець	XII ст.
2. Вул. Юрківська, 3, 2003 р.	Брак різних стадій виробництва	Більше 20 прясець, близько 40 бракованих або решток виробництва	XI – середина XII ст.
3. Вул. Сагайдачного, 16/18, 2004 р.	Три підквадратні заготовки для виготовлення прясець	Не викликає сумнівів, що зафіксовані артефакти належать до професійного виробництва	XII ст.

Зафіксовані майстерні підтверджують існування київського виробництва шиферних прясець [5, 214]. Необхідно відмітити їхню чисельність не тільки на Подолі, а й у Києві у цілому. Невелика кількість майстерень не дає можливості виявити закономірності у їхньому розміщенні. Вони роташувалися в Північно-Західній, Центральній та Південно-Східній зонах

[42, 130] давньоруського Подолу Києва (**Рис. 1**).

Комплекси з обробки бурштину

Характеризуючи майстерні з обробки й виготовлення органічних матеріалів (бурштину), треба враховувати об'єм продукції, ступінь обробки й асортимент, а також наявність інструментів [22, 200; 4, 116; 38].

Місце розкопу, рік	Ознаки виробничого комплексу	Особливості	Дата
1. Вул. Ярославська, 61, 1969 р.	Асортимент виробів	Велика кількість шматків червонуватого бурштину (понад 80 екз.)	XII–XIII ст.
2. Садиба Покровської церкви, 1975 р.	Напівоброблені заготовки (18 екз.)	Бурштин червонуватого відтінку	XIII ст.
3. Вул. Щекавицька, 25/27, 1981–1982 рр.	Заготовки ромбоподібної форми, уламки хрестика, вставок до пернів, намистин	Кількість необробленого бурштину вагою 545 г. Спектральний аналіз визначив прибалтійське походження бурштину	Кінець XII ст.
4. Вул. Покровська, 7, 1985 р.	Асортимент виробів, заготовки, брак	Аналіз вказав на придніпровське походження бурштину	XII – початок XIII ст.
5. Вул. Нижній Вал, 43, 1989 р.	Асортимент виробів, заготовки, брак	Велика кількість необроблених шматків (359 екз.) жовтого, червоного, рудого, червоно-коричневого кольорів	XII ст.
6. Вул. Межигірська, 43, 1989–1990 рр.	Асортимент виробів, заготовки, брак	Червоний дніпровський бурштин	XII – перша половина XIII ст.
7. Вул. Хорива, 37, 2002–2003 рр.	Зібрано 987 шматочків необробленого бурштину	Можна припустити, що тут розташовувався склад	XII – перша половина XIII ст.

Частина комплексів вирізнялася виключно обробкою бурштину [14], але більше половини відкритих майстерень розташовані в Північно-Західній зоні розселення Подолу. Поєднання обробки бурштину з іншими галузями ремісничого виробництва (вул. Межигірська, 43; вул. Щекавицька, 25/27; вул. Нижній Вал, 43) може свідчити про відсутність спеціалізації з обробки бурштину і про поєднання цього ремесла із суміжними (металообробне чи склообробне) [13, 100–102; 1, 97–107; 4, 123].

Виробничі комплекси з виготовлення та обробки металів

Спроба виділити майстерні з виготовлення металів

на карті Києва була зроблена С.В. Паньковим [21]. Дуже важливим кроком є ідентифікація об'єктів, які ми могли вважати виробничими комплексами. Необхідно знати послідовність окремих технологічних циклів та операцій, які завершувалися отриманням залізного виробу. Здійснення такої послідовності у стародавньому металургійному виробництві має залишати характерні матеріальні свідчення. Принципового значення набуває під час польових археологічних, а згодом камеральних досліджень здатність відрізнити металургійні «високозалізисті» шлаки від «ковальських» силікатних шлаків, губчатого заліза (залісної губки) та самих залізних криць [21, 40].

Місце розкопу, рік	Ознаки виробничого комплексу	Особливості	Дата
1. Вул. Волоська, 16, 1950 р.	Велика кількість шматків залізного шлаку, вугілля, трісок	Майстерня знаходилася під навісом або в сараї	X ст.
2. Вул. Межигірська, 42, 50-ті р. XX ст.	Скупчення залізних шлаків	Можливо кузня, у заповненні якої знаходилися залізні шлаки, кородовані залізні вироби	X–XI ст.
3. Вул. Волоська, 20, 1956 р.	Піч, у якій траплялися шматки окисованої міді, шлаки, оплавлена смальта та емаль	Піч призначалася для виплавки мідних речей	XIII ст.
4. Вул. Волоська, 17-19, 1975 р.	В заповненні споруди знаходилося багато залізного шлаку і «криці»	«Криці» – коржоподібні шматки залізного шлаку	XIII ст.
5. На розі вулиці Нижній Вал та котловану Метробуду, 1976 р.	Розвали залізвидобувних горен	Ошлаковані глинобитні стінки шахти та значна кількість залізних шлаків	XII–XIII ст.
6. Вул. Щекавицька, 25/27, 1981 р.	Залізні шлаки, розвали горен	Уламки тиглів і лячок	XII–XIII ст.
7. Вул. Нижній Вал, 41, 1987 р.	Два ливарницькі горни	Зварена купа залізних шлаків вагою 22 кг	XI–XII ст.

8. Вул. Волоська, 16, 1988 р.	Бронзолivarна піч	Велика кількість шматків бронзи, фрагментів тиглів	XII ст.
9. Вул. Нижній Вал, 43, 1989 р.	Заповнення споруди інтенсивно насичене залістим шлаком	Наявність виробництва в безпосередній близькості, можливо, на самій садибі	XI ст.
10. Вул. Межигірська, 43, 1989 р.	На ділянках 4 та 7 відмічаються залишки мідіплавильного виробництва	Ділянка 4 – 56 фрагментів мідіплавильних тиглів; ділянка 7–80 фрагментів.	XII–XIII ст.
11. Вул. Волоська, 16, 1990 р.	Горн був забитий залістим шлаком	До комплексу металургійного виробництва входили ями № 2, 3, заповнення яких складалося з металургійного шлаку	XII ст.
12. Вул. Ратманського, 3а, 1990 р.	Залишки ливарного горну	Шматки залістого шлаку та деревного вугілля.	XII ст.
13. Оболонська, 12, 1993 р.	П'ять невеликих ливарних горнів	Горни збереглися в вигляді розвалів обпаленої глини червоно-коричневого кольору	XII–XIII ст.
14. Вул. Щекавицька, 27-29, 2002 р.	Фрагменти виробів з бронзи та велика кількість виплесків металу	В споруді знаходився фрагмент горну з дворівневим черенем	XII ст.
15. Вул. Почайнинська, 27–44, 2003 р.	Чисельні кам'яні формочки (більше 15 екз.)	По центру споруди, у підкліті, знаходилася піч, у черинь якої запазована підкова	XII ст.
16. Вул. Щекавицька, 30-39, 2004 р.	Велика кількість мідіплавильних тиглів	Є цілі форми	XI–XII ст.
17. Вул. Щекавицька, 29, 2006 р.	Фрагменти мідеплавильного горну	Велика кількість фрагментів та цілих виробів з міді та бронзи	XIII ст.

Виробничі комплекси виготовлення та обробки металів розміщуються в трьох локальних групах (Рис. 1). Перша, найбільша, як багато інших майстерень з іншою спеціалізацією, знаходиться в Північно-Західній зоні розселення Подолу; друга знаходиться в районі сучасної синагоги на вул. Щекавицькій 25-31 [37, 39]; третя група знаходиться в кварталі навколо розкопів на вул. Волоській, 16, де, крім металургійного виробництва, зафіксовано склоробне й косторізне [32; 33].

Аналіз розташування виробничих комплексів свідчить про основне їхнє розміщення у межах північно-західної околиці Київського Подолу, яка в XI – на початку XIII ст. входила до великого торговельно-ремісничого району стародавнього Києва. Сліди ремісничої діяльності (бронзолivarне, склоробне, бурштинообробне, каменерізне виробництва) були виявлені практично на всіх досліджених садибах, розташованих у вказаній частині Подолу. Концентрація майстерень знаходиться в межах сучасного кварталу, обмеженому, вулицями Введенська, Оболонська, Межигірська та Костянтинівська [17; 23].

Необхідно відмітити ще три локальні групи виробничих комплексів, які, в кількості майстерень, можуть поступитися попередньому кварталу, але так само являють різногалузеві виробництва, сконцентровані на невеликій площі, можливо,

в одному кварталі: 1) сучасний квартал обмежений вулицями Волоська, Спаська, Гр. Сковороди, Почайнинська; 2) сучасний квартал обмежений вулицями Нижній Вал, Почайнинська, Волоська, Ярославська [12]; 3) сучасний квартал обмежений вулицями Волоська, Щекавицька, Межигірська та Введенська [3].

Поодинокі приклади розміщення виробництв з обробки бурштину та кістки в інших кварталах Подолу пояснюються невибагливістю умов для цих комплексів та можливим спорадичним характером виробництва.

Можна виділити певні закономірності розташування майстерень на території Подолу:

- 1) розміщення пожежонебезпечних виробництв можливе в безпосередній близькості до водних артерій;
- 2) традиційність розташування майстерень на одних і тих самих садибах протягом декількох поколінь;
- 3) комплексне розташування багатопрофільних виробничих осередків на території одного кварталу і навіть однієї садиби;
- 4) тяжіння розміщення виробничих комплексів на периферійних точках.

Посилання

1. Бобровский Т.А., Зоценко В.Н., Трухан А.П. Отчёт об археологических исследованиях Почайнинского отряда Подольской постоянно действующей экспедиции ИА АН УССР за 1989 г. по улице Нижний Вал, 43. – НА ІА НАНУ. – Ф. Е. 1990/03.

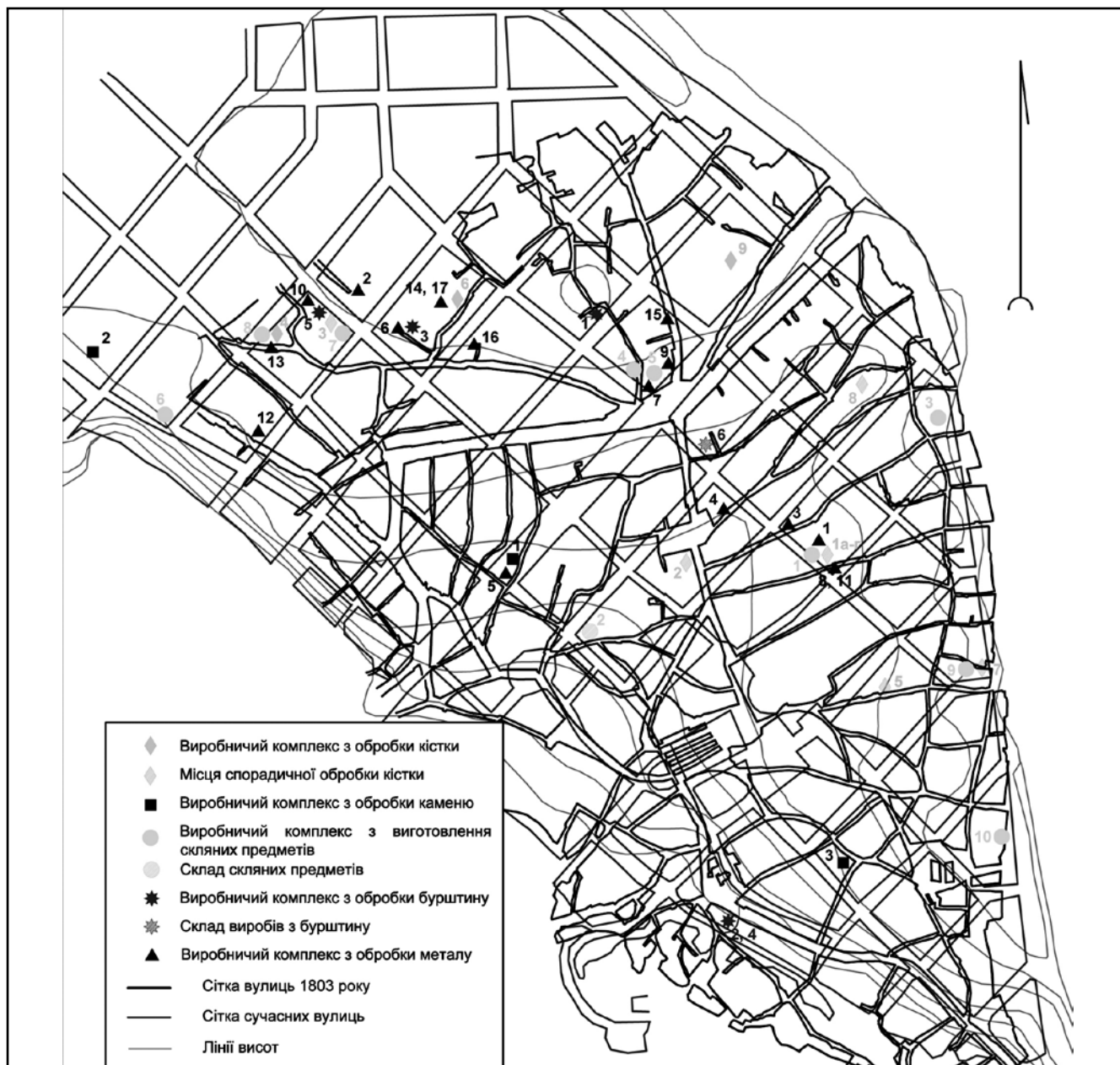

Рис. 1. Виробничі комплекси X–XIII ст. на археологічній карті Подолу Києва

2. Богусевич В.А. Мастерские по изготовлению стекла и смальты в Киеве // КСИА АН УССР. – 1954а. – Вып. 3. – С. 14–20.

3. Богусевич В.А. Археологічні розкопки в Києві на Подолі (розкоп на розі вулиць Героїв Трипілля і Волоської) // Археологія. – К., 1954. – Т. IX. – С. 42–53.

4. Готун І.А., Сухонос А.М., Казимір О.М. Майстерня з обробки бурштину на давньоруському селищі Ходосівка-Рославське // Археологія. – 2010. – № 1. – С. 112–126.

5. Гупало К.Н., Івакін Г.Ю. О ремесленном производстве на Киевском Подоле // СА – 1980. – № 2. – С. 203–219.

6. Гупало К.М., Івакін Г.Ю., Сагайдак М.А. Дослідження Київського Подолу (1974–1975 рр.) // Археологія Києва (дослідження і матеріали): Зб. наук. праць. – К., 1979. – С. 38–62.

7. Гупало К.Н. Обработка дерева, кости и камня // Новое в археологии Киева. – К.: Наукова Думка, 1981. – С. 319–334.

8. Журухіна О.Ю. Бурштин з розкопок Київського Подолу // Бурштиновий шлях – історія і сучасність: Зб. тез матеріалів III Міжнародної наук.-прак. конф. «Український бурштиновий світ» 19–20 жовтня 2011 р., м. Рівне. – Рівне, 2011. – С. 36.

9. Журухіна Е.Ю., Храмченкова Р.Х. Стеклоделательные

мастерские Киевского подола // Филология и культура. – Казань, 2012. – № 3 (29). – С. 226–234.

10. Занкин А.Б., Полин С.В., Калюк А.П. Отчёт о полевых исследованиях Подольской экспедиции НПК «Археолог» на Киевском Подоле по ул.Межигорская, 43 в 1989 г. Том 1. – НА ІА НАНУ. Ф. е. № 23483.

11. Зоценко В.М., Івакін В.Г. Звіт Про археологічні дослідження Подільської постійно діючої експедиції в 2005–2006 рр. за адресою вул. Іллінська, 8 (територія колишньої фабрики «Ластівка»). За польовими матеріалами.

12. Зоценко В.М., Брайчевська О.А. Ремісничий осередок XI–XII ст. на Київському Подолі / В.М. Зоценко, О.А. Брайчевська // Стародавній Київ. Археологічні дослідження 1984–1989 рр. – К., Наукова думка, 1993. – С. 43–103.

13. Івакін Г.Ю., Степаненко Л.Я. Раскопки в северо-западной части Подола // Археологические исследования Киева в 1978–1983 гг. – К., 1985. – С. 77–105.

14. Івакін Г.Ю., Козубовський Г.А. Отчёт о раскопках Подольской экспедиции ИА АН УССР в 1985 г. на ул. Зелинского (Покровская церковь) и ул. Оболонская. – НА

ІА НАНУ – 1985 / 8а.

15. Івакін В.Г., Тараненко С.П. Давньоруські могилиники Подолу в планувальній структурі // Болховітіновський щорічник 2009. Національний Києво-Печерський історико-культурний заповідник. – К., 2010. – С. 251–259.

16. Калюк А.П. Охранные исследования НПК «Археолог» в Киеве в 1989 году // Проблемы вивчення та охорони пам'яток археології Київщини: Тези доповідей I науково-практичної конференції. Білогородка. Жовтень 1991 рік. – К., 1991. – С. 43–45.

17. Калюк А.П., Фридман М.И. Отчёт НПК «Археолог» об охранных археологических исследованиях в 1990 году. – НА ІА НАНУ – 1990/68.

18. Каргер М.К. Древний Киев, Т. 1. – М.–Л., 1958, – 480 с.

19. Каргер М.К. Древний Киев. – М.–Л.: Изд-во АН СССР, 1959. – 530 с.

20. Новое в археологии Киева / [Толочко П.П., Боровский Я.Е., Вознесенская Г.А. и др.]. – К.: Наукова думка, 1981. – 456 с.

21. Паньков С.В. Залізодобувне і ковальське виробництво давньоруського Києва та його околиць. Дослід історико-технічної реконструкції і порівняльної характеристики. – М.–К.: ІА НАН України, 2012. – 240 с.

22. Розенфельд Р.Л. Янтарь на Руси (X–XIII вв.) // Проблемы советской археологии: Сб. статей. – М., 1978. – С. 197–208.

23. Сагайдак М.А., Сергеева М.С., Тимошук В.Н. Отчёт об исследованиях северо-западной части Подола в 1989 году. – НА ІА НАНУ – 1989/265.

24. Сагайдак М.А. Давньокіївський Поділ / М.А. Сагайдак. – К.: Наук. думка, 1991. – 164 с.

25. Сагайдак М.А., Сергеева М.С., Михайлов П.С. Новые находки древнерусского ремесла в Киеве // Древности – 1996: Харьковский историко-археологический ежегодник. – Харьков, 1997. – С. 31–37.

26. Сагайдак М.А., Сергеева М.С., Пефтіц Д.М. Звіт Подільської постійно діючої експедиції про археологічні дослідження на вул. Набережно-Хрещатицька, 21, 2007 р. За польовими матеріалами.

27. Сагайдак М.А., Сергеева М.С., Пефтіц Д.М., Гречко Д.В. Звіт Центру археології Києва ІА НАНУ про археологічні дослідження у Києві по вул. Набережно-Хрещатицька, 9 у 2008 р. Т.1. – К., 2009. За польовими матеріалами.

28. Сагайдак М.А., Хамайко Н.В., Вергун О.И. Новые находки древнерусских игральных фигурок из Киева // Стародавній Іскоростень і слов'янські гради. Збірка наукових праць. – Т. 2. – Коростень, 2008. – С. 137–145.

29. Сагайдак М.А., Тараненко С.П., Пефтіц Д.М., Міліцин Д.М., Івакін В.Г. Звіт про рятівні археологічні дослідження Центру археології Києва ІА НАН України за адресою вул. Ярославська, 58 у Подільському районі м. Києва у 2012 р. НА ІА НАН України. 2012. За польовими матеріалами

30. Сагайдак М.А., Башкатов Ю.Ю. Исследования Подольской экспедиции по улице Сгайдачного, 16-18 в 2004 году. За польовими матеріалами.

31. Сагайдак М.А., Сергеева М.С. Звіт Подільської постійнодіючої експедиції ІА НАНУ про архітектурно-археологічні дослідження у Києві на вул. Юрківська, 3 в 2003 р. // НА ІА НАНУ.– №2003/126.

32. Сагайдак М.А., Тимошук В.Н., Сергеева М.С. Отчёт Подольской постоянно-действующей экспедиции о полевых исследованиях по ул.Волошская, 16 в 1987–1988 гг. – НА ІА НАН України, Ф.е. №1999/05.

33. Сагайдак М.А., Сергеева М.С. Отчет об археологических исследованиях Киевского Подола в 1990 г. (ул. Волошская, 16). – НА ІА НАН України – №1990/34.

34. Сергеева М.С. Стекольная мастерская на северо-западной окраине Подола // Проблемы вивчення та охорони пам'яток археології Київщини: Тези доповідей I науково-

практичної конференції. Білогородка. Жовтень 1991 рік. – К., 1991. – С. 76–78.

35. Сергеева М.С., Тараненко С.П., Шевченко Д.А. Древнерусское ювелирное ремесло на киевском Подоле: новые находки // Ювелирное искусство и материальная культура. Тезисы докладов участников шестнадцатого colloquium (15–20 октября 2007). – СПб.: Издательство Государственного Эрмитажа, 2007. – С. 129–130.

36. Сергеева М.С. Косторізна справа у Стародавньому Києві / М.С. Сергеева – К.: КНТ, 2011. – 256 с.

37. Сергеева М.С., Шевченко Д.О. Дослідження 2006 р. на Київському Подолі (вул. Щекавицька, 29) // АДУ 2005–2007 р. – Вип. 9. – К.–Запоріжжя, 2007. – С. 335–339.

38. Сребродольский Б.И. Янтарь. – М.: Наука, 1984. – 112 с.

39. Тараненко С.П. Давньоруська криниця на Подолі Києва / С.П.Тараненко // Проблеми археології Середнього Подніпров'я. – Фастів, 2005. – С. 319–328.

40. Тараненко С.П., Журухіна О.Ю. Скlorобні майстерні XI–XIII ст. Подолу Києва на археологічні карті / С.П. Тараненко, О.Ю. Журухіна // Старожитності Вишгородщини: збірка тез, доповідей і повідомлень 18-ої наук.-практ. конференції 31 травня–1 червня 2012 р. Вишгородський іст.-культ. заповідник. – Вишгород, 2012. – С. 162–171.

41. Тараненко С.П. Гідрологія давньоруського Подолу Києва за археологічними даними // Проблеми історії та археології України: Матеріали VIII Міжнародної наукової конференції (Харьков, 9–10 листопада 2012 г.). – Харьков: ООО «НТМТ», 2012. – С. 73.

42. Тараненко С.П. Електронна археологічна карта Києва-Подолу як джерело вивчення планувальної структури давньоруського посаду // Сіверщина в історії України. Вип. 5 / Нац. заповідник «Глухів». – Київ-Глухів.: Центр пам'ятокназнавства НАН України і УТОПК, 2012.– С. 129–132.

43. Тараненко С.П., Міліцин Д.М. Виробничі комплекси з обробки каменю та кістки давньоруського Подолу Києва на археологічній мапі // Могилянські читання 2013. – К., 2014. У видавництві.

44. Тихомиров М.Н. Древнерусские города. – М., 1956. – С. 45.

45. Толочко П.П., Гупало К.М. Розкопки Києва у 1960–1969 рр. / П.П. Толочко, К.М. Гупало // Стародавній Київ. – К., 1975. – С. 5–27.

46. Хамайко Н.В., Колтовой М.О., Журухіна О.Ю. Бурштин з археологічних розкопок Київського Подолу 2008 р. // Від смоли хвойних до бурштину. Ідентифікація виконаних смол: 36. матеріалів наукового семінару 17 травня 2012 р., м. Київ. – К., 2012. – С. 58–62.

Тараненко С.П. Производственные комплексы X–XIII вв. в планировочной структуре Подола Киева

В статье впервые рассматриваются все известные на сегодняшний день археологически зафиксированные производственные комплексы древнерусского Подола Киева. Проведённый анализ размещения мастерских в планировочной структуре района позволил выделить несколько локальных зон их концентрации.

Ключевые слова: Древняя Русь, Подол Киева, археология, мастерская, планировочная структура.

Taranenko S.P. Craft complexes of the X–XIII century in the planning structure of Kyiv Podil

This paper presents the first analysis of all craft complexes in Kyiv Podil that were archaeologically investigated. Study of the location of craft workshops led to identification of specific areas where the crafts were concentrated.

Key words: Ancient Rus, Podil of Kiev, archaeology, craft workshop, plan structure.

25.03.2014 р.